

**YOSHLARNI HARBIIY VATANPARVARLIK TARBIIYASINI TARIXIY VA HARBIIY JASORAT
NAMUNALARI ASOSIDA SHAKLLANTIRISH YO‘LLARI**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13743257>

A.Uzoqov

FarDU harbiy ta'lim fakulteti maxsus tayyorgarlik sikli o'qituvchisi

Annotatsiya: *O'zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichining ijtimoiy ahamiyati o'zbek xalqiga o'z milliy qahramonlarini anglash va ulardan g'ururlanish tuyg'usini berayotgani bilan ham asoslanadi. Har qanday islohotning eng muhim samarasi xalqning ma'naviy-ruhiy qarashlaridagi yangilanish jarayonlari, uning ongu tafakkurining yuksalishi, mamlakatda yuz berayotgan o'zgarishlar uning hayotiga, taqdiriga daxldor bo'lganini chuqur his qilishi va shundan xulosa chiqarishi bilan belgilanadi. Biroq, murakkab o'tish davrida xalqning bugungi va ertangi hayoti, uning ma'naviy olamiga zarar etish ehtimoldan xoli emasligiga e'tibor beradigan bo'lsak, jamiyat a'zolarini tarbiyalashda milliy qahramonlarimiz harbiy jasorat namunalari ma'naviy jasorat sifatidagi ahamiyati yanada yaqqolroq namoyon bo'ladi.*

Kalit so'zlar: *vatanparlik, tarixiy, tarbiya, o'zbek xalqi Amir Temur Jaloliddin Manguberdi.*

Ma'lumki, insoniyat tarixida ko'plab buyuk sarkardalar yashab o'tgan. Iskandar Zulqarnayn, Yuliy Sezar, Buyuk Karl, Chingizxon, Jaloliddin Manguberdi, Temur Malik, Amir Temur, Napoleon Bonapart, Simon Bolivar singari shavkatli sarkardalarning har biri millati va umuman, butun insoniyat tarixi oldida o'z o'rniga ega. Ular vayronkor yoki bunyodkor, adolatli yoki adolatsiz siyosat yuritgani bilan bir-biridan farqlanadilar. Harbiy tarix asosan ularning insoniyat oldidagi xizmatini emas, balki harbiy ish va harbiy san'atini tadqiq etadi, xolos. Chunonchi, jahonning yarmini egallagan sarkarda Chingizxon ham aynan Vatanimizda ilk mag'lubiyatga uchragani haqida tarixiy manbalar guvohlik beradi.

Vatanimizning ko'p ming yillik tarixi el-yurtimizni bosqinchi, yovuz kuchlardan himoya qilish, millatimizning erkinligi va or-nomusini asrash yo'lidagi buyuk voqealarni, bu kurashlarda jasorat va mardlik ko'rsatgan buyuk shaxslarning nomlarini asrlar davomida o'zining yorqin xotirasida saqlab kelmoqda. Bu borada Jaloliddin Manguberdi, Temur Malik, Najmiddin Kubro, Pahlavon Mahmud, Sohibqiron Amir Temur singari tarixda o'chmas iz qoldirgan milliy qahramonlarimiz ko'rsatgan harbiy vatanparvarlik namunalari hamda javonmardlik tariqatining axloqiy tamoyillari o'zbek xalqi milliy qahramonlari harbiy vatanparvarligining jasorat sifatidagi mazmuniga oydinlik kiritadi.

O'zbek xalqining milliy g'ururi yuksalishi, madaniy merosining qayta tiklanishi hamda ma'naviy yangilanish bosqichga qadam qo'yishi o'zbek xalqi qahramonlari harbiy vatanparvarligining axloqiy mohiyatini o'rganish va ilmiy-nazariy jihatdan chuqur tahlil

qilishni shart qilib belgilaydi. Bu ijtimoiy voqealarning asosini milliy qahramonlarning vatanparvarlik faoliyati bilan bog'liq ishlar tashkil qiladi.

Tadqiqotimizda o'rganilgan o'zbek xalqi milliy qahramonlik namunalari va harbiy qahramonlikka daxldor ma'naviy jasorat egalari nafaqat milliy qahramonlik merosi doirasida, balki tarixda umumbashariy qahramonlik namunasi sifatida e'tirof etilganligi bilan ahamiyatlidir. Bunga o'zbek xalqining milliy qahramonlari hayotidan ko'plab misollar keltirish mumkin.

Dastlabki mulohazalarimiz Jaloliddin Manguberdi haqida. Tarixiy manbalardan ma'lumki, Jaloliddin Manguberdi parchalangan saltanatni meros qilib oldi. Uning keyingi o'n bir yillik hayoti xorazmshohlar davlatini qayta tiklash yo'lida mo'g'ul bosqinchilariga qarshi shonli, gohida esa fojiviy voqealarga to'la kurash bilan o'tgan. Jaloliddin Manguberdi haqida uning shaxsiy kotibi, tarixchi Nasaviy "Uning botirligiga kelganda shuni aytish kerakki, sulton arslonlar orasidagi eng kuchli sher edi. Bir so'zli, kek saqlamaydigan, ochiq ko'ngil, to'g'ri odam edi. ... U adolatsizliklarni yomon ko'rardi. Jaloliddin o'ta qat'iyatli, nihoyatda irodali, murakkab vaziyatlarda, taqdirning qaltis sinovlarida o'zini yo'qotib qo'ymaydigan favqulodda mard va botir sarkarda edi", - deydi".

O'zbek xalqi ma'naviy-axloqiy merosida harbiy qahramonlik namunasi dovyurak va fidoyi vatanparvarlardan biri Xo'jand qal'asi hokimi, xalq ommasini mo'g'ul istilosiga qarshi kurashga uyushtirgan sarkarda, qahramon Temur Malik nomi bilan bevosita bog'liq.

Taraqqiyparvar Ismoilbek Gasprinskiy "Tarjimon" gazetasining 1906 yil 146-sonida e'lon qilgan "Temur Malik bahodir" nomli mo'jzagina maqolasida "taslim bo'ladigan bahodirlardan emas edi: "Agar Rustam sog' bo'lsa edi, shogirdi bo'lar edi" - deb ta'riflaydi. Ho'jand qal'asini himoya qilishda ozchilik askari bilan mo'g'ullarning ko'pchilik qo'shiniga katta talofat keltirganligini, oqilona tadbirlari bilan "ancha vaqt oltmish ming mo'g'ulni oldinga qadam bostirmagan"ligini alohida ta'kidlaydi. Qal'aning taslim vaqti kelganda ham Temurmaliqning ozchilik qo'shinini oson-omon Sirdaryo orqali chekinishiga "Bu chekinish tarixi harbda misli ko'rilmagan bir chekinishdir" deb baxo beradi va xatto bu chekinishni oddiy, jo'n chekinish emas balki "... O'n ming yunon askarining nihoyasiz Eron qo'shinlarining qarshisida harbiy chekinishlari Marvon yo'li tarixida mashhurdir. Bir hovuch va hujumda besh olti yuzigina bo'lgan turklarning bu chekinishi yanada mashhur tutilmog'i lozimdur" - degan edi.

Mo'g'ul bosqini davrida Xo'jand mudofaasi yovni mamlakat ichkarisiga kirib borishdan to'xtatishda katta ahamiyatga ega bo'lgan. Ammo mo'g'ul qo'shinining son va qurol-aslaha jihatidan ustun bo'lgani sabab kuchlar teng-sizligi bois qal'a mudofaaga o'tishga majbur bo'ladi. Bu paytda Chingizxon Xo'jandni egallashga salkam 70 ming kishini safarbar etgan edi. Maqsadlariga erisha olmagan chingiz lashkarboshilari asirlarni oldilariga solib Xo'jand sari hujum boshlaydi. Qal'a ichidagi Temur Malik askarlari o'z yurtdoshlariga qarata o'q otmaydi. Botir, qobiliyatli sarkarda Temur Malikning askarlari mo'g'ullarnikidan juda kamligi va shaharni qo'lda saqlash imkoniyati bo'lmaganligi sababli mingta eng sara askarlarini olib, shaharni tashlab chiqadi va Sirdaryo ichidagi orollardan biriga borib

joylashadi. Tarixchi Juvayniyning yozishicha, bu dovyurak vatanparvar sarkarda to umrining oxirigacha mo'g'ullarga qarshi mardlarcha kurashadi. O'zbek xalqida harbiy qahramonlik fazilati o'z-o'zidan shakllangan emas, bu fazilat murakkab davrni bosib o'tgan sharaflil yo'l hisoblanadi. Bu yo'lning ma'rifiy-axloqiy asosini ko'plab ajdodlarimizning hayoti, merosi, o'g'itlari va a'mollarida ko'rish mumkin. Ana shulardan biri ulug' shayx Najmiddin Kubro hisoblanadi.

Shayx Najmiddin Kubro "Vatanni sevmoq - imondandir" hadisini so'fiyona idrok etib, XIII asr tarixiy sharoitiga tatbiq qildi va bu hadisning mazmun mohiyati va ahamiyatini "Vatan himoyasi - imon belgisi" degan tamoyil boyitdi, targ'ib qildi .

Shayx Najmiddin Kubroning jasoratini alloma Abdurahmon Jomiy ham o'z asarlarida e'tirof etadi: "Qo'lida nayza, qo'yniga qayroqtoshlar to'ldirib olgan soch-soqoli oppoq qariya... U jangchi emas edi! U ta'rifi etti iqlimga mashhur, islom olamining ulug' allomalariga ustozlik qilgan «Shayxi valitarosh» – «Avliyolar yaratuvchi shayx» degan muborak nom egasi edi. Qahramonlikni eng noyob ne'mat bilgan, o'z qavmi, o'z kulbasi, farzandlarini, yurtni himoya qilishni ulug' saodat bilgan ulug' inson edi. Bosqinchilar shaharga kirganda Najmiddin Kubro oltmish hamrohini to'plab vatan himoyasiga da'vat etadi: "Vatan uchun o'lim topmoq muqaddas odatdur. Xudoyim elchisi o'z hadislarida: «Vatan sarhadini bir kun himoya qilmoq oltmish yillik nafl ibodatidan ortiqroqdur», demishlar. Illo, o'limimiz boshqalarga ibrat bo'lsin" .

Hayotini xalq xizmatiga bag'ishlash, o'zidagini o'zgalar bilan baham ko'rish, muhtojlarga yordam berish, ustoz va do'st nomusi-sharafini himoya qilish, Vatanni dushmanlardan asrash, Vatanga munosib xizmat qilish kabi xislatlar harbiy vatanparvarlik fazilatining asosiy talablaridan hisoblanadi. O'zbek xalqi tarixida bunday fazilatli kishilar ko'p bo'lgan. Bundan tashqari, xalqimiz ma'naviy hayotida asosiy maqsadini mamlakat tinchligi, Vatan himoyasi, Yurt obodligiga qaratgan so'fiylik tariqati yo'llari ham mavjud. Bular manbalarda - javonmardlar, axiylar yohud fatiylar deb atalgan.

Aytish kerakki, harbiy qahramonlik avvalo, bir o'z yaqinlariga nisbatan ezgu munosabat orqali ham namoyon bo'ladi. "Temur tuzuklari"da bu masala haqida ta'kidlanadi: - "farzandlar, qarindoshlar, oshna-og'ayni, qo'shnilar va men bilan bir vaqtlar do'stlik qilgan barcha odamlarni davlatu ne'mat martabasiga erishganimda unutmadim, (molu mulk va naqd pul bilan) xaqlarini ado etdim. O'z farzandlarim, qavmu qarindoshlarimdan qarindoshlik mehrini uzmadim, ulardan noravo ish o'tgan bo'lsa, darhol bog'lab, o'ldirishga buyurmadim. Har kimni (turish-turmushning pastu balandlarida) turli yo'llar bilan sinab bilib oldim va ularga shunga yarasha muomala qildim. Hayotning ko'p issiq-sovug'ini ko'rib, ulardan saboq olib, tajribamni oshirdim. Shuning uchun do'stu dushman bilan kelishib yashadim" . "Temur tuzuklarida" qabul qilingan qarorlar elga jabr bo'lmasligi, «har ishning oldi-ortini o'ylash» zarurligi ta'kidlanadi. Bu masalada Sohibqiron "Mamlakat kufr (xudosizlik) bilan turishi mumkin, lekin zulm bor erda turolmaydi»" degan aqidaga amal qilgan holda davlatni boshqardi.

Zamonaviy O'zbekistonda harbiy tarix rolining ortib borishi ko'p jihatdan jamiyatning turg'unlashib qolgan sosiomadaniy, siyosiy va axloqiy koordinatlarini qayta baholashni ham taqozo qiladi. Bu kabi sharoitda fuqarolar ongida tarixiy xotira va tarixiy mas'uliyatni yo'qotgan o'ziga xos turdagi fuqaro, - «xomo sapiens» shakllana boshlaydi. Bunday ma'naviy tanazzul davridagi qadriyatlar tizimi ko'p jihatdan Vatanimizning o'tmishdagi engilmasligini ta'minlagan o'sha vatanparvarlikka qo'yilgan poydevoriga putur etkazadi. Harbiy qahramonlik tarbiyasi jabhasidagi hukumatga doir tuzilmalar faoliyatining tarixiy tajribasini o'rganish mamlakatimiz tarixiy fani uchun nihoyatda dolzarbdir.

Xulosa qilganda, hozirgi davr sharoitida harbiy qahramonlik ideallariga intilish ruhida tarbiyalash masalalarini tarixiylik nuqtai-nazaridan ishlab chiqish, ishonchli arxiv manbalarini o'rganish ishida ajdodlar tajribasini tanqidiy jihatdan qayta mushohada qilish zarur. Puxta ishlangan tadqiqot nafaqat fanni hali noma'lum bo'lgan ilmiy ijtimoiy materiallar va hujjatlar bilan boyitishga, balki mamlakat tarixini o'rganishga yangicha yondashuvlarda muammolar mohiyatini oydilashtirishga, hamda kelgusida kompleks izlanishlarni belgilab olishga ham imkon beradi. Harbiy tarixga murojaat hamisha fuqarolik hissini tarbiyalash, yuksak axloqiy sifatlarni namoyon qilishga imkon yaratgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Amir Temur saboqlari. –Toshkent:
2. Amir Temur – faxrimiz, g'ururimiz. –Toshkent:
3. Ahmedov B. Amir Temur. -Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1995.
4. Ahmedov B. Amir Temur darslari. –Toshkent: “Sharq” NMAK Bosh tahririyati, 2001. –B. 141.
5. Bobomurodova X. Qirq o'g'lon qissasi. -Toshkent, O'zbekiston. NMIU, 2007. -214 b.
6. Arastu. Axloqi kabir. M.Mahmud tarjimasini. –T.: Yangi asr avlodi, 2011. – 317 b.
7. Bekmurodov M. Milliy mentalitet va rahbar ma'naviyati,. –T., Adolat, 2003. – 126 b.
8. Buniyotov Z. Anushtegin Xorazmshohlar davlati (1097-1231). -Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1999. – 112 b.
9. Vatan tuyg'usi. –Toshkent:, O'zbekiston, 1996. –B. 439.
0. Vatan himoyasi - milliy iftixor. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Respublika Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo'mondoni I.A.Karimov asarlaridan olingan harbiy vatanparvarlikka doir hikmatli fikrlar majmuasi. –Toshkent, O'qituvchi, 2004. -6 b.
1. Vatan himoyasi – muqaddas burch /Tuzuvchilar: Inoyatov I.Yu., Abilov M.H. – Toshkent: O'zbekiston, 2001.